

P Á R I Z S I N A P L Ó

Írta: FORGÁCS ANTAL

Jóval éjfél után érte el a vonat a magyar-jugoszláv határt. Künn álltam a vasuti kocsi folyosóján, a nyitott ablak előtt és bámultam a sötét, alakatlan, szeptemberi éjszakát. Így álltam ott mozdulatlanul, majdnem Kaposvár óta. A vonat egyre nekivadultabban tört magának csattogó utat a csiklandósan hűvös, nyárvégi éjszakában, én pedig, az egyre mélyülő sötétből halványan felderengő somogyi tájat szemlélve, eddigi életemmel és munkámmal akartam leszámolni. Patetikus voltam? Nem hiszem. A világ volt körülöttem patetikus.

Szeptember tizedikén, este hét órakor gördült ki vonatom a keleti pályaudvar üvegcsarnoka alól. A pályaudvar előtt rikkkancsok serege kínálta az esti lapokat. „A francia gyalogság bevonult a Maginot-vonalba” — adta hírül öklömnyi betűkkel az egyik ujság. „Az angol hadiflotta befűtve készen áll” — így a második. „Feltartóztatható-e a katasztrófa?” — kérdezte a harmadik, valamivel szerényebben. Patetikus voltam-e tehát, ha ott, a keleti pályaudvar peronján, anyámtól, ücsémtől s néhány jóbarátoimtól bucsuzva, úgy éreztem, hogy talán örökre kell elköszönöm tőlük, s később, amint a vonat vitt, végig a Dunántulon, amelynek egyik kis, északi falujában születtem, véglegesen le akartam számolni mindennel. Viszolygok a pátosztól és viszolygok az érzelmességtől. Még önmagam előtt is szégyenlem mindkettőt. De ezekben a percekben mégsem tudtam másra gondolni: valami most befejeződött. Talán csak az az életforma, amely alaposan elpuhitott, talán az a nevetségesen bonyolult rendszerű önámítás, amelyet magamban mesterséggel, hivatással, céllal, jövődóval kapcsolatban kiépítettem, de az is lehet, hogy voltaképpen már az életem fejeződött be e pillanatokban.

A vonat állt a gyékényesi állomáson. Pontosan a határon voltam. Két ország határán. A multam és a jövőm határán. A helyzet szimbóluma szinte gyerekesen világos volt. Kissé előrehajoltam és mélyet lélegzettem. Mintegy bucsuzól. Aztán északnak fordultam, Magyarország felé: az égen semmi fény, vigasztalan, merev sötétség. Délnek tekintetem, Jugoszlávia irányába: ugyanaz a szutykos nehéz éjszaka. Semmi jel, semmi biztatás. Ez volt bucsum igazi pillanata. A legőszintébb. Itt most nem kellett jókívánságokat megköszönöm és jótanácsokat nyugtáznom.

Életem válságos pillanataiban mindig jobban érdekelt a multam, mint a jövőm. Így voltam e percekben is. Hozzá tartozóimtól, barátaimtól este hétkor a keleti pályaudvaron már elköszöntem. Most a hazámtól kellett bucsuznom. A hazámtól? Mi volt számomra a haza? Hol volt az én hazám? Mit kaptam tőle?

Kissé megborzongtam és felhúztam az ablakot, de ott maradtam továbbra is a kocsi folyosóján, s változatlan csökönyőséggel bámultam kifelé. A fényes, hideg üveg hirtelen saját arcomat villantotta elém.

*

Mi volt számomra a haza? Mit kaptam tőle? Kérdeztem ismét, de most már elfordultam az ablaktól. Megértettem, ha feleletet akarok, hiába nézek kifelé. A világ nem felel. De nincs is mit felelnie. A haza itt van bennem.

*Mi gondom! — áll az én hazám már,
védőben minden magosságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, bűv-igéket.*

Amint ott, a vasuti fülkében elmondtam magamban Illyés Gyula egyik versének e strófáját, egyszerre sokkal világosabban láttam mindent. Világosabban láttam, tehát megkönnyebbültem. Értettem már helyzetemet, s a világhoz való kapcsolataimat.

*Dörmögj testvér egy sor Petőfit,
kőréd varázskör teremtődik —*

mondja a következő versszak. Azután később:

*mormolj magadra varázsinget,
kiáltsd az éjbe Berzsenyinket!*

Igen, igen, itt az én hazám. Tökéletes biztonságu és elvehetetlen otthonra leltem a magyar póézisben. Nagy baj már nem érhet. Viszem magammal Petőfit és Berzsenyit. De viszem Csokonait, Aranyt, Vajda Jánost, Adyt, Tóth Árpádot, Kosztolányit, Babitsot és József Attilát is, Mit kaptam a hazától? Mindent. A nyelvet, s a nyelven át a poézist. Vegyék el tőlem ha tudják! Költő vagyok.

*

Költő vagyok, hazára leltem a magyar költészetben és a magyar nyelvben. Irti más nyelven nem tudok, s beszélni is csak hibásan, akadozva beszélek. Kötve vagyok tehát hazámhoz, a nyelvhez. Rabságot jelent ez a kötöttség? Alig hiszem. Csak a formákhoz köt, de nem láncol oda a mesterségesen konstruált válaszfalakhoz. Hazám a nyelv minden gazdasági, társadalmi, politikai rendszert megcsufolva, hí marad hozzá. S én sem lehetek hozzá hűtelen. Rabságot jelent ez a kötöttség? — kérdezem ismét. De most már határozottabban tudok felelni: nem jelent rabságot! Vagy rabságot jelent-e az a fizikai törvény, hogy egy test, egy időben csak egy helyen lehet?

*

Költő vagyok, magyarul irtam, s bárhová vessen a sorsom, magyarul fogok csak tudni irtani a jövőben is. Kell-e ennél határozottabb állásfoglalás? Miért elmélkedem hát annyit a hazáról, hiszen, ami a nyelven túl van, csak a földrajztudósok problémája lehet, s legfeljebb még a közigazgatás szakértőit, a közgazdászokat és a politikusokat érdekelheti. A költőket mindig más érdekelte: a lényeg. Ezért bizom csak bennük. A legnagyobbak közülük minden időben pontosan tudták, hogy miről van szó a földrajzi határokon belül, és a földrajzi határokon túl. Olvassuk csak el verseiket, mint egyetlen, hatalmas művet. Az idő egyre táguló, mélyülő tárnájából feltörő hangjuk, egyetlen, rettenetes, kétségbeesett üvöltéssé lesz. Néhány évvel ezelőtt láttam egy hradó filmet: kás kínai falut elönt az árviz. A falu primitív, düledező, ármosta, s mégis az életet jelentő házai között, száz-százötven férfi dolgozott. Kétségbeesett erőfeszítéssel mentették, ami emberben, állatban, holmiban még menthető volt, s közben kissé égne fordított arccal ordítottak. Azóta mindig ezt a képet lá-

tom, s ezt a százötven torokból egyetlen kiáltássá erősödő hangot hallom, ha a magyar költészetre, mint osztatlan egységre gondolok.

*

Az utlevél és vámvizsgálat üres formalitásai következtek, azután lassu gördüléssel elindult a vonat. Nehány perc, és tuljutottam a határon. Jugoszláviában voltam. Ismét az ablakhoz léptem s bámultam a kemény sötétség alatt lapuló semmit. E pillanatban vált bennem multtá egész eddigi életem. Irodalmi kapcsolatok, a budapesti napilapok és folyóiratok szerkesztőségei, a Japán kávéházbeli viták, jó és kétes barátok, ismerősök, ellenfelek, ellenségek, a Hollán-ucca és a Margitsziget, a Jókai-uccai zálogház és Tóni bácsi a Szabadság kávéház ujságosa, mind e multhoz tartoztak már. Anyámat, öcsémet és azt a néhány jó barátomat láttam ismét, akik a keleti pályaudvar Perronján, kissé meghatottan, ágaskodva zsebkendőjüket lobogtatták utánam, de már ők is, mintha csak a történelemből integettek volna felém, fehér kendőjük a siket időből, talán a népvándorlás egy hazard periódusából csapkodott.

S e mérhetetlenné dagadt multtal szemben nem volt jövőm. Eddig, Budapesten, az írói munka kissé fontoskodó lázában, mindig pontosan tudtam, mit csináljak majd holnap és holnapután. De emellett állandóan voltak „terveim“ is, az örökkévalóság számára készült, de magáért a tervezgetés gyönyöréért-izgalmaért született tervek, amelyek ha másra nem, arra mindenesetre jók voltak, hogy utvesztőikben eltévedjenek.

Mindez, most itt a sötét, délszláv éjszakában összeomlott. A tervek utvesztőjéről kiderült, hogy csak agyalás következménye volt, s az önáltatáson kívül mást nem szolgált, s annak, ami eltette-táplálta ezt az agyalást: az örök, időfeletti művészet hitének, világomban nem volt reális alapja semmi. S az a biztonság is megszűnt, itt a távolságokkal birkózó vonaton, amit a huszonegy vagy negyvennyolc órás munkaterv tudata nékem otthon adott. Igen, eddig, ha így éjszaka összeállítottam másnap munkaprogramomat, mindig ilyen világosan, határozottan, szinte egy kereskedő konkrétságával kellett fogalmaznom: 9 órára a Nyugathoz, aztán a Pesti Hírlap szerkesztőségébe, innen a Singer és Wolfnerékhez, 11-re a Tolnaiékhoz, 12-re pedig Cs. Szabóhoz a Rádiónál. És most? Mi lesz velem holnap délből? Hogyan felelhettem volna e kérdésre, hisz azt sem tudtam, mi lesz velem holnap reggel nyolckor. A nyárvégi éjszakában szinte hallhatóan recsegett-ropogott egész Európa... Mit kell még tennem, amíg Párizsba érek? Szinte komikus... A jugoszláv határon kilépni, olasz határon belépni, olasz határon kilépni, svájci határon belépni, svájci határon kilépni, s a francia határon belépni. Negyvenórás munkatervnek, programnak elég változatos volna, ha csak tőlem függne a megvalósítása. De Párizsba érek-e valaha? Hány nap, hány hét, hány hónap, hány év lesz e negyven órából? „A francia gyalogság bevonult a Maginot-vonalba“... Hol zárják le a határokat? Hol akadok el e sok be és kilépés közepe? Milyen internálótáborban vágyódhatom majd tovább, Párizs után? Nem hull-e szét valahol a testem is, e széthullni készülő Európával?

Egy fiatal író utazik Párizs felé... Már csak az „irodalmi magatartás“ is „tervekre“ kötelezné. Ó régi, jó világ, ó boldog évek, amelyek ott kavarnak a történelem sűrű vizeiben, vagy legalább is Szomory: „Párizsi regény“-ében és Márai: „Idegen emberek“-ében, s az idevágó bő

irodalomban. Egy fiatal író utazik Párizs felé, s lehet, hogy még utközben vagy a megérkezése utáni órákban internálni fogják. Aki ennyire a sorsára, vagy ami még ennél is rosszabb, a világpolitika eseményeire bizza magát, annak nem lehet célja. Akinek pedig nincs célja, nincs jövője sem. Jövő nélkül élni pedig nem lehet.

Multammal, e rendezett káosszal, e szervezett anarchiával már a gyékényesi állomáson leszámoztam, s miután, lehet hogy csak megszokásból és kényelemből, de élni akartam, hirtelen, gyorsan jövőt kellett teremtenem. Szerencsés pillanat volt! A szeptemberi éjszakában, egy idegen ország ismeretlen tájain, a minden eresztékében lazuló, gyilkolásra készülődő Európa közepén, önön végzetem kemény keretei közé szorítva, minden „valószínűségtől“, s a „biztos holnap“ nyugalmat adó, de kicsinyes lehetőségeitől megfosztva, akarva-nemakarva, a felé kellett fordulnom, ami a kis, piszkos, napi érdekeken túl van. Ismét a költészethez értem, a költészethez, amely e végzetet sejtető órákban már több volt, mint haza, és több volt mint szublímálási lehetőség: cél volt.

Mi volt számomra a haza? Hol volt az én hazám? Mit kaptam tőle? — kérdeztem magamtól a gyékényesi állomáson. Mit akarok kapni a világtól? Mit várok a jövőtől? — kérdeztem most, amint a vonat Zágráb körül robogott.

A világtól csak annyit kaphatok, amennyit magamtól kaphatok. A jövőtől csak annyit várhatok, amennyit magamtól várhatok. Nincsen barát, sem rokon, sem szerető, aki segíthet rajtam. A haza bennem van, de a jövőt is magamban hordozom. Milyen lesz új világom és új környezetem? Amilyen én leszek. Magamat formálva alakíthatom csak ki jövőm életemet.

*

De milyenné kell formálnom magam?... Író vagyok, az írás pedig végső fokom: magatartás. Mindent az irodalomra kell tehát vonatkoztatnom. Eddigi életemben mindig olyankor történt velem valami baj, amikor erről megfeledeztem. De ha egyszer eljutok odáig, hogy életem minden mozzanatát a *mű* szempontjából tudom megítélni, úgy elmondhatom majd, hogy eljutottam a teremtő aszkézisnek ama fokáig, amely már-már maga az örület. E nélkül pedig komoly alkotás alig képzelhető el.

Tudom, e teremtő aszkézisig vezető ut kétségbeejtő, mert az önformálás mindig megpróbáltatásokkal és szenvedésekkel teli. Ó nem az önmagáért való szenvedés nagyszerűségéről akarok mazochista kéjjel zengeni, de tudom, ha véglegesen el akarok jutni önmagamhoz, úgy a poklok kínjait is vállalnom kell. Már pedig önmagáig, minden írónak, ha érdekes akar lenni e névre, el kell jutnia. Individualizmus ez? Lehet, de más individualizmus, mint a Wilde-i extravagancia, vagy ama nyeglék különködése, akik „egyéniességükben“ érzik magukat megsértve, ha mondjuk lábvizüket nem önthetik le az uccára, a járókelők fejére.

Eljutni önmagunkig, igen, de csak akkor találhatjuk meg magunkat, ha van erőnk lemondani magunkról. Aki ezt meg tudja cselekedni, máris bebizonyította, hogy valóban „egyen“, mert a költészet a lélek tudatos és tervszerű béklyóbaverése. Aki a felismerésig eljutott, azt hiszem, már csak mosolyogni tud az „egyen és közösség“ mondvacsinált problémáján. E tekintetben sincsenek külön kérdések. Csak magamon át juthatok el a

világig, csak oly mérőeszközökkel mérhetek le másokat, amelyeket magamon már kipróbáltam. Szavam csak úgy lehet döntő valamely közösség igazsága tekintetében, ha magamról már valami véglegeset tudtam mondani. Így értelmezve a dolgot, feltétlenül individualista vagyok.

De hogyan juthatok el ideig? Ugy vélem, először is le kell mondanom arról a kényelemtől, amit a kész vélemények és igazságok átvétele jelent, mert minden ilyen kész vélemény és igazság valamilyen irányban „érdekelt”, tehát végeredményben elviszi az embert magától. Szabadon gondolkodni! Minden kész formula vagy „rendszer” mögött — noha, akik ilyeneket hangoztatnak, rendszerint „magasabb szempontokra”, „taktikai megfontolásokra”, vagy a „közösség követelte önfegyelemre” hivatkoznak — végeredményben szellemi konformizmus, tehát gondolkodni nem akarás, vagy nem tudás lapul. Semmi sem lehet becsebb előttem, mint a szabadon kanyargó, néha a hosszabb utat választó, tehát *látzatra* felesleges munkát végző gondolat. Avagy nem jobb-e, ha azokat az ellenvetéseket, amelyekkel ellenfeleim érvelhetnek vagy harcolhatnak ellenem, már magamon keresztül ismerem. Csak így dokumentálódik igazán a világ előtt, hogy véleményem nem vakság s nem elmerenyheség eredménye. A másoktól készen átvett igazságot, az első kemény ellenállásnál csalódottan hagyja el az átvevő (ezért van minden szemléletnek annyi renegátja), aki azonban kételyek közt alakította szemléletét, s azután azt még átvezette mindenre, ami valamilyen formában gyengithette volna azt, az bátran mondhatja, hogy ami ma az övé, övé lesz holnap is. Sajnos még mindig vannak sokan, akiket a gondolat szabad és merész csapongásánál jobban érdekel a gondolat *célje*. A világháború kávéházi konrádjaihoz hasonlíthatnám őket, ama kicsinyes, de nagyképű stratégekhez, akik éveken át ültek térképeik felett, s gombostűre tűzött színes papírszettekkel jelölték a hadállásokat. Nékik csak az előrenyomulás volt a fontos és a győzelem. Mit törődtek ők a harcba került egyén rettentő szenvedéseivel?...

*

Miért mondtam el mindezt? Nem beszéltem-e máris tulsokat magamról? Idézzem Rousseaut önmagam ellen: „Minél többet beszélsz magadról, annál gyanusabb az igazmondásod”. Azt hiszem azonban, hogy aki egy cseppnyi jóindulattal olvas, nem fog félreérteni... A jövőtől csak annyit várhatok, amennyit magamtól várhatok, irtam az imént. Új világ felé vitt a vonat, nem cselekedhettem tehát hasznosabban, minthogy újra kételkedni kezdtem mindenben, hogy megérkezve majd, jól megtisztított talajon vessek lábat.

De miért volt ez olyan fontos? Miért vigyáztam már a zakatoló vonaton arra, hogyha jószerencsém még Párizsig vezet, ott tiszta talajra találjak. Mert már ugyancsak ott a vonaton, fokozódó kételyeim közepette, de minden Budapesten hagyott „érdektől” és napi programtól megtisztulva, egyre intenzívebben kezdtem érezni, hogy idegenbe szakadt, s már csak ezért is talajtalan életemnek, tehát művemnek is, csak akkor lesz értelme, ha használni tudok vele. Igen, használni és javára lenni az embereknek! Ha többnek nem, hát néhány élettől, munkától, társadalomtól elnyomorítottak. Igen, segíteni! Nemcsak hang, ennél több: szándék akarok lenni!